

Bojkot vědeckých žurnálů?

V prosinci 2013 přinesla média zprávu i komentáře k veřejnému vyjádření čerstvého nositele Nobelovy ceny za fyziologii a medicínu Randy W. Schekmana, že se rozhodl se svou laboratoří na Kalifornské univerzitě v Berkeley bojkotovat vědecké prestižní časopisy Nature, Science nebo Cell. Cenu dostal za objevy v oblasti přenosu bílkovin transportním systémem buněk. Důvod, proč nechce dál zasilat své rukopisy do „luxusních“ časopisů, je zhruba následující: způsobem svých pobídek pro publikující vědce deformují jmenované „top magazíny“ vědu. V kontextu ryze českých a světové zvyklosti přesahujících specifik v hodnocení vědy (přímým převodem bodů na institucionální financování) bude dobré se u Schekmanova vidění problému zastavit. Protože jde o významný počin značného dosahu, citujme z interview s ním (The Guardian, 9. prosince 2013):

„Jsem vědec. Můj profesionální svět dosahuje velkých přínosů pro humanitu. Je však znetvořen nepatřičnými motivacemi či stimuly. Převažující struktury osobní reputace a postupu v kariéře znamenají často největší výhody tehdy, když sledují oslnivý výkon, nikoli však nutně nejkvalitnější. Ti z nás, kdo následují tyto pobídky, se chovají zcela racionálně – sám jsem to činil též – avšak nesloužíme tím vždy nejlépe našim profesionálním zájmům, a už vůbec ne těm ve prospěch humanity a společnosti. Všichni víme, jaké pokřivující pobídky se praktikují ve finančnictví a u bank. Pobídky, jimž jsou vystaveni kolegové ve vědě, nejsou obrovskými bonusy, ale profesionálními výhodami, jež provázejí publikování v prestižních časopisech – hlavně v Nature, Cell a Science.

Luxusní časopisy jsou považovány za vzor kvality, kde se publikuje nejlepší výzkum. Protože komise rozhodující ve vědě o udělování peněz z fondů nebo o jmenování do pracovních pozic používají umístění publikací jako ukazatel kvality výzkumu, je vykazování zmíněných publikačních titulů cestou ke grantům nebo profesurám. Jenže reputace „velkých žurnálů“ je pouze zčásti zaslužená. I když zveřejňují mnoho významných článků, nepublikují pouze takové...

Tyto časopisy agresivně zaštiťují svou značku způsoby usnadňujícími spíše prodat předplatné, než stimulovat to nejvýznamnější bádání. Jako módní designéři, již tvoří limitovanou sérii dámských kabelek nebo kostýmů, znají požadavky po emoční poptávce, aby jimi uměle omezili počet akceptovaných článků. Exkluzivní značky jsou pak obchodovány s důmyslným trikem nazývaným impakt faktor (faktor dopadu, IF) – tj. s výsledným skóre pro každý časopis, měřeným počtem ohlasů, tedy citovaností v návazném výzkumu. Lepší články, jak praví teorie, jsou citovány častěji, a tak se lepší časopisy honosí vyšším skóre. Přesto jde o hluboce chybnou míru, stávající se koncovkou samou

1 Německý botanik Werner Greuter popsal v r. 1976 nový druh jetele ze Středozeří jako *Trifolium infamia-ponertii*, neboli jetel ostuda Ponertova (blíže v textu). Položka z Herbářové sbírky Univerzity Karlovy v Praze. Foto M. Štefánek

o sobě, a poškozující vědu tím, že ji řadí do bonusové kultury uplatňované v bankovním byznysu.

Je běžné a mnoha periodiky podporované, že oprávnění nachází takový výzkum, jehož výsledky byly publikovány v časopise s IF. Jestliže je skóre časopisu průměrné, pak vypovídá málo o kvalitě jednotlivého výseku bádání. Citace někdy je, ale ne vždy, spojena s kvalitou. Článek se může stát vysoce citovaným buď proto, že jde o dobrou vědu – anebo proto, že je do očí bijící, provokativní či špatný. Editoři luxusních žurnálů to vědí, takže berou články, jež vytvoří vlny, protože zkoumají „sexy“ subjekt nebo představují výzvu... Konstruuje to bubliny módních oborů, kde výzkumníci mohou vytvářet troufalé nároky podle potřeby žurnálů, zatímco odrážejí jiné důležité práce, např. replikační studie (kontrolní opakování pokusů), které jako jediné mohou odhalit podvody.“

Přerušme na tomto místě citaci příkladem z tuzemska. Stal se sice v době, kdy bibliometrické parametry ještě nebyly sociálně darwinistickou „hrou o život“ v akademické sféře, fungoval jiný extrém – ideologizovaná „hra na vědu“ s různými zákazy kde, kdy a co vůbec publikovat. Pokoušet se „o Západ“ mohli jen vyvolení, poněvadž z politicko-ekonomicky neutrálních oborů. V r. 1976 se podařilo respektovanému botanikovi prof. Josefu Dostálovi dostat do časopisu Vesmír (55, str. 279) text nazvaný Pirátství ve vědě aneb tři bludné cesty ke slávě. Jak ze strany autora, tak časopisu byla kritická glosa přes opatrné umístění v rubrice Diskuse odvázným kouskem, protože se týkala „vědeckého chování“ v tehdejší Sovětské svazu dlouhodobě etablovaného prom.

biol. Jiřího Ponerta, DrSc. J. Dostál popisuje cesty k prosazení „jména“ ve vědecké komunitě, z nichž dvě jsou regulérní, zatímco třetí je v rozporu s elementární etikou vědy. Píše: „Poslední cesta je snad nejsnazší... Je to pirátství, vykrádání cizích objevů, cizích myšlenek. Je to cesta, která odporuje nejen pojmu slušnosti mezi vědeckými pracovníky, ale odporuje i zásadám etiky vědecké práce... Stalo se, že jeden (bohužel) z našich mladých botaniků, popsal a uveřejnil 254 nové taxony z Turecka (viz Feddes Repetitorium 1973, 83: 617). Vzhledem k dosavadním zkušenostem autora to bylo sice nápadné, ale nemožno být námitek. Záhy se však objevila druhá stránka věci. Hubert Morat, švýcarský botanik, uveřejnil zprávu (Bauhinia 1975, 5/3: 153), v níž dokázal, že náš autor onoho množství nových taxonů z Turecka zcela jednoduše z Davisovy Flora of Turkey (1970) opsal veškeré poznámky, v nichž Peter H. Davis, vážený a známý znalec maloasijské květeny, vyslovil určité pochybnosti o identitě druhů, které v Turecku sám našel a které se od dosavadních popisů v některých znacích liší. Tyto poznámky... náš mladý botanik přeložil do latiny (jako by to byl jeho poznatek) a popsal jako nový taxon, který označil novým jménem a jako autora označil sebe...“

J. Dostál pak pokračuje výčtem některých prací dalších zahraničních autorů, kteří na kauzu reagovali, a dospívá mimo jiné k větě: „Tak takhle to tedy nepůjde.“ Kdyby tehdy „mladý autor“ vykazoval Hirschův index spojený s citovaností tak, jak to při každém prokazování, že jsme oprávněni dělat vědu, musíme předvádět dnes, zvýšil by si jeho hodnotu skokově. A to se ještě jeho jméno trvale zapsalo do rostlinné systematiky (viz Emil Hadač: Vzpomínky na botaniky a ekology; vydavatelství SEN 2007, str. 137) tím, že na jeho „počet“ německý taxonom W. Greuter (The flora of Psara, Candollea 1976, 31: 215) pojmenoval nový druh jetele *Trifolium infamia-ponertii* (jetel ostuda Ponertova). Hezké potvrzení Schekmanových „různých důvodů“ citovanosti a publikačního ohlasu. Pokračujme s ním ještě chvíli:

„V extrémních případech může vábníčka luxusních časopisů u vědců povzbuzovat snahu vyřazovat nežádoucí data a přispívat k eskalaci počtu článků, které jsou odvolávány (zpětně staženy) jako chybné nebo podvodné...“

To přece čím dál častěji řeší různé etické komise (mnohé stejně nevyřeší, protože za normálních časů triviální problém komunikace v řešitelských týmech je nyní obtěžkán právě tlakem systému na výkon a na morálku každého jednotlivce). Kauza biochemika prof. Karla Bezoušky (týkající se výzkumu proteinů, oligosacharidů a cytotoxicity, zviditelněná dokumentovanou manipulací s pokusnými destičkami při opakování pokusu) byla už značně propracovaná v médiích a nemusí tu být znovu rozebírána. Závěr je však ve smutně shodě s Schekmanovým varovným gestem – po 19 letech (v červenci 2013) časopis Nature retrahoval, tedy vymazal, v něm publikovaný klíčový text Bezoušky a kol.

Je logické, že takto silně odhalený po dlouhých dobách (označené poněkud eufemistickým slovním scientific misconduct –

profesní přestupek) vede k pochybnostem o oprávněnosti čerpaných mnohamilionových grantů, které prototyp mladého vědce ověřeného publikacemi v časopisech s výlučným IF stále snadněji získává. Při stále více se rozvírajících nůžkách mezi ubývajícími zdroji v grantových agenturách a rostoucím množstvím grantových návrhů se už stala výsledná úspěšnost kolem 15 % karikaturou soutěže.

Otevírají se i další nůžky: ti „neúspěšní“ v získávání grantů jsou odříznuti od generování výsledků a nechtěně se vydávají na trajektorii sestupu, protože ztrácejí parametry úspěšnosti, jež je nutné vykazovat v každém dalším projektovém návrhu; a ti veleúspěšní s publikacemi v exkluzivních žurnálech jsou zahlceni přílivem projektů, na něž najímají studenty, doktorandy, „postdoky“ – rozdávají práci, aniž by stíhali kontrolovat správnost sběru dat, kvalita práce se postupně mění na kvantitu a přetíženost. Systém, který měl zajistit efektivitu, se stává sám sobě karikaturou a zvrhává se do obrovského plýtvání kvalifikačním a tvůrčím potenciálem – stačí si představit tisíce podaných grantových návrhů, nad nimiž se v pracovních strávilo mnoho dní a nocí. Financováno bude mizivé procento. A neúspěšní se hned vrhají na další on-line „papírování“ u ji-

ného zdroje, místo aby zkoumali přírodu apod. Obrovský zásobník myšlenek a nápadů přichází vniveč, resp. zčásti vniveč, protože se mnozí vykrádání idejí z neproslých návrhů, a tak se autoři mohou stále častěji po jedno- až dvouletém odstupu setkat s vlastními terminologickými výrazy a řešenými souvislostmi v publikaci někoho jiného, nebo ve schváleném grantu někoho jiného. Doložit krádež se obvykle nedá, kosmetický posun v provedení postačuje k obhájení, úmysl není prokazatelný. Ale sehnat specialisty do komplexnějšího návrhu projektu právě z důvodu obav ze zcizení myšlenek je dnes čím dál těžší. Úspěšné rameno nůžek začne svou excelenci přitahovat další peníze, tentokrát už „jen“ darované formou např. cen.

Možná byla prorocká slova prof. Zdeňka Neubauera, kterými končil svůj polemický příspěvek ve Vesmíru otištěný v r. 1995 (Vznik a znak. Úvahy nad zrzavou noční můrou; 74/3: str. 151): „Stejně se nakonec podaří vědu zničit. Grantovým agenturám s jejich (pseudo)popperovskou ideologií.“ Nutno však optimisticky říci, že pořád existují solidní a vědecky nadprůměrní, byť méně viditelní vědci, kteří programově publikují své výsledky nikoli v širokospektrálních exkluzivních žurnálech, ale oborově významných časopisech zajišťujících, aby

je četla příslušná erudovaná komunita. Tito lidé se často dobrovolně vzdali docentur či profesur a seriózním způsobem dokážou podpořit dorost v oboru, stejně tak jako dobrou pověst v mezinárodním měřítku. Nic víc, nic míň.

Příklady významných osobností v historii vědy, které nepublikovaly nebo jejich dílo dočasně zapadlo a muselo být znovuobjeveno, uvádí ve svých čtivých popularizačních chemik a historik vědy, prof. Vladimír Karpenko. Jeho termín „procházka nekropolí vědy“ padne dobře na tělo i výše popsané situaci s průtokem myšlenkového bohatství a jeho zmaru vlivem podřízenosti diktátu „parametrům excellence“ v grantových agenturách. Vrátili-li se k vývodům nositele Nobelovy ceny R. Schekmana, můžeme s ním končit: „Fondy a univerzity musí sdělit svým komisím, že rozhodují o grantech a pozicích ne proto, aby oprávnily prosperitu časopisů, kde se publikovalo. Je to kvalita vědy a ne značka časopisu, co má význam. Ze všeho nejdůležitější pro nás vědce je, že potřebujeme být v akci. ... Věda musí skoncovat s tyranii luxusních žurnálů. Výsledkem bude lepší výzkum, který lépe poslouží vědě a společnosti.“

Kontaktní adresy autorů

Miloš Anděra

Národní muzeum
Václavské náměstí 68
115 79 Praha 1
e: milos_andera@nm.cz

Zdeněk Blahník

Jungmannova 564/5
251 01 Říčany
e: blahnik@post.cz

Jiří Brabec

Muzeum Cheb
nám. Krále Jiřího z Poděbrad 493/4
350 11 Cheb
e: jiri.brabec@muzeumcheb.cz

Lenka Ehrenbergerová

Ústav lesnické botaniky, dendrologie
a geobiocenologie LDF MENDELU
Zemědělská 3
613 00 Brno
e: lenka.ehrenbergerova@mendelu.cz

Lubomír Hanel

257 62 Kladruby 33
e: lubomirhanel@seznam.cz

Radim Hédli

Botanický ústav AV ČR, v. v. i.
Lidická 25/27
602 00 Brno
e: radim.hedli@ibot.cas.cz

Hana Heráňová

Sídlíštní 245/18b
165 00 Praha 6
e: hana.heranova@centrum.cz

Ondřej Koukol

Katedra botaniky PřF UK
Benátská 2
128 01 Praha 2
e: ondrej.koukol@natur.cuni.cz

Pavel Kovář

Katedra botaniky PřF UK
Benátská 2
128 01 Praha 2
e: kovar@natur.cuni.cz

Antonín Krása

Agentura ochrany přírody a krajiny ČR
Kaplanova 1931/1
148 00 Praha 11 – Chodov
e: antonin.krasa@nature.cz

Anton Krištín

Ústav ekologie lesa SAV
Štúrova 2
960 53 Zvolen, Slovensko
e: kristin@savzk.sk

Jan Liška

Výzkumný ústav lesního hospodářství
a myslivosti, v. v. i., Jíloviště-Strnadý
156 04 Praha 5 – Zbraslav
e: liska@vulhm.cz

Ivan Literák

Ústav biologie a chorob volně žijících zvířat
Fakulta veterinární hygieny a ekologie VFU
Palackého 1/3
612 42 Brno – Královo Pole
e: Literaki@vfu.cz

Vojen Ložek

Nušlova 55/2295
158 00 Praha 13 – Stodůlky

Tomáš Pavlík

Vodní zdroje Chrudim, spol. s r. o.
U Vodárny 137
537 01 Chrudim II
e: pavlik@vz.cz

Hana Prokšová

Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.
Letenská 4

118 51 Praha 1
e: proksova@ujc.cas.cz

Jaroslav Rožnovský

Český hydrometeorologický ústav
Kroftova 43
616 67 Brno
e: roznovsky@chmi.cz

Alena Rulfová

Česká společnost ornitologická
Na Bělidle 34
150 00 Praha 5 – Smíchov
e: springalive@birdlife.cz

Jan Špaček

Povodí Labe, s. p.
Víta Nejedlého 951
500 03 Hradec Králové
e: spacekj@pla.cz

Hana Šuláková

Kriminalistický ústav Praha
Bartolomějská 10-12
110 00 Praha 1
e: sulakova@centrum.cz

Ilja Trebichavský

Skuherského 588
517 73 Opočno
e: trebichavsky@tiscali.cz

Petra Tumová

Katedra zoologie PřF JU
Braníšovská 1160/31
370 05 České Budějovice
e: petra.matylda@centrum.cz

Lenka Závěská Drábková

Botanický ústav AV ČR, v. v. i.
Zámek 1
252 43 Průhonice
e: drabkova@ibot.cas.cz

Jitka Žurmanová

Katedra fyziologie PřF UK
Viničná 7
128 44 Praha 2
e: jizurman@natur.cuni.cz